JYX JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO UNIVERSITY OF JYVÄSKYLÄ

This is a self-archived version of an original article. This version may differ from the original in pagination and typographic details.

Author(s): Saarinen, Taina

Title: Yliopistojen kieli-ideologiat korkeakoulupolitiikan kuvaajina

Year: 2022

Version: Published version

Copyright: © Kirjoittaja, 2022

Rights: CC BY 4.0

Rights url: https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/

Please cite the original version:

Saarinen, T. (2022). Yliopistojen kieli-ideologiat korkeakoulupolitiikan kuvaajina. Kieli, koulutus ja yhteiskunta, 13(5). https://www.kieliverkosto.fi/fi/journals/kieli-koulutus-ja-yhteiskunta-lokakuu-2022/yliopistojen-kieli-ideologiat-korkeakoulupolitiikan-kuvaajina

Kieliverkosto (https://www.kieliverkosto.fi/fi)

Yliopistojen kieli-ideologiat korkeakoulupolitiikan kuvaajina

Yliopistojen kielikäytänteet ja -ideologiat eivät elä tyhjiössä, vaan kytkeytyvät erilaisin kierteisin tavoin yhteiskunnan poliittisiin, taloudellisiin, sosiaalisiin ja kulttuurisiin kerrostumiin ja kehityksiin. Tarkastelen tässä artikkelissa näitä kerrostumia korkeakoulupolitiikan näkökulmasta: miten puhe ”kielestä” kytkeytyy näihin yhteiskunnallisiin teemoihin ja eri politiikkasektoreihin. Käytän kirjoituksessa ”kierrätettyjen diskurssien” käsitettä, jolla tarkoitan niitä historiallisesti muotoutuneita tapoja, joilla erilaisia kielipoliittisia puhetapoja nostetaan esille ja muunnellaan erilaisissa poliittisissa tilanteissa.

Julkaistu: 5. lokakuuta 2022 | Kirjoittanut: Taina Saarinen

Kierrätetyt puhetavat ja sitkeät ideologiat

Kielipoliittiset keskustelut kierrättävät usein tutuilta kuulostavia teemoja, jotka liittyvät sekä näiden kielten että niiden puhujien asemaan yhteiskunnassa. Nämä kierrätetyt kielipoliittiset puhetavat heijastavat yksilöllisiä ja kollektiivisia historiallisia kokemuksia, ja ne saavat aina uusia tulkintoja kunkin ajan poliittisissa tilanteissa. Kamppailut kielipoliittisesta ”tilasta ja vallasta” (Ihalainen et al. 2019) ovat merkkejä siitä, että kielipolitiikan kuumat aiheet on alun perinkin koettu erilaisina kokijasta ja näkijästä riippuen. Kielipoliittiset kierrätetyt diskurssit ovat siis kilpailevia historiallisia kertomuksia eri kielten ja niiden puhujien asemasta yhteiskunnassa.

Suomalaisen kielipolitiikan kierrätetyt diskurssit pyörivät usein Suomen perustuslaillisen kaksikielisyyden ja erityisesti ruotsin aseman ympärillä. Nämä puhetavat ovat monitahoisia (Salo 2012). Yhtäällä perustuslailliseen kaksikielisyyteen on suhteuduttu ihannoiden, ja Suomi on jopa esitetty jonkinlaisena kaksi- tai monikielisyyden mallimaana. Toisaalta kielipoliittisessa keskustelussa näkyvät edelleen historiallisesti tuotetut (Saarinen & Ihalainen 2018) kansan vs. eliitin tai yhden vs. kahden kansan puhetavat. Suomen perustuslaillinen kaksikielisyys on myös osaltaan saattanut häivyttää vähemmistökielet kielipoliittisesta keskustelusta, kun huomio on keskittynyt kansalliskieliin (Ennser-Kananen & Saarinen 2021).

Kieli yhteiskunnan kuvaajana

Yhteiskunnallisesti katsottuna kielet eivät koskaan ole ”vain” kieliä, vaan niistä puhumalla ja niitä säätelemällä heijastetaan, tuotetaan ja kuvataan käsityksiä noista kielistä ja niiden puhujien asemasta yhteiskunnassa. Yksi tapa ymmärtää tapoja, joilla kieli-ideologiat kuvaavat ja tuottavat yhteiskunnallisia vaikutuksia on tarkastella, miten eri kielistä puhutaan mahdollisuutena, uhkana tai vaarana Suomelle tai suomelle. Itsenäisyyden alkuaikoina kielipolitiikalla torjuttiin sisäisiä uhkia, kun kielilainsäädännöllä pyrittiin luomaan yhtenäistä kansakuntaa. Tämä johti vuonna 1919 käydyissä eduskuntakeskusteluissa erilaisiin näkemyksiin siitä, millaisin tavoin eri kieliryhmät – näissä keskusteluissa suomen ja ruotsin puhujat – kokivat itsensä uhatuiksi. Samalla hallitusmuotokeskustelussa yritettiin tehdä selkoa siitä, oliko Suomi paitsi yksi- tai kaksikielinen, myös yhdestä tai kahdesta kansasta koostuva. (Saarinen & Ihalainen 2018.)

Vuonna 1917 itsenäistyneen Suomen uuden hallitusmuodon kaksikielisyyspykälään voimakkaasti vaikuttanut fennistiprofessori ja kokoomuspoliitikko Emil Nestor Setälä ajoi läpi ideaa yhdestä, kaksikielisestä kansasta. Kuitenkin sekä suomen- että ruotsinkielisessä kansanedustajistossa esitettiin myös huomattavan kansallismielisiä näkökulmia, joissa toinen kieliryhmä koettiin uhkana ja alistajana. Nämä puhetavat ruotsin puhujista eliittinä ja suomen puhujista rahvaana toistivat 1800-luvun kieli-ideologisia puhetapoja, ja ne näkyvät edelleen keskusteluissa siitä, onko Suomen kaksikielisyys hyväksi vai pahaksi kansakunnalle. Nykyään näihin kierrätettyihin puhetapoihin kytkeytyy talouspolitiikan tai englannin roolin kaltaisia tekijöitä, joita ei 1900-luvun alun kielipoliittisissa keskusteluissa huomioitu.

Itsenäisyyden alkuaikojen kieliriidat hiipuivat vähitellen 1960-luvulle tultaessa, jolloin suurimmat kieli-ideologiset kiistat liittyivät toisen kotimaisen pakollisuuteen peruskoulu-uudistuksessa (Väistö 2017; Geber 2010). Suurimmaksi osaksi kielipoliittinen keskustelu kiertyi kouluopetuksen ja kielivalintojen sekä etenkin ruotsin pakollisuuden ympärille. Suomen perustuslaillista kaksikielisyyttä on kuitenkin vakavasti haastettu vasta 2020-luvulle tultaessa, kun hallituspuolue perussuomalaisten (PS) uudeksi puheenjohtajaksi kesällä 2017 valittu Jussi Halla-aho ehdotti, että Suomen perustuslaillinen kaksikielisyys pitäisi purkaa (YLE 2017).

Perustuslaillisen kaksikielisyyden kierrätetyt diskurssit ovat viime vuosina saaneet lisäjännitettä, kun englanti on tullut osaksi näitä puhetapoja. Englanti näyttäytyi 2000-luvun taitteeseen saakka Suomessa ja muissa länsimaissa globalisaation kannalta välttämättömänä kielenä. Tässä melko kyseenalaistamattomassa jälkinationalistisessa (Saarinen 2020) puhetavassa englanti nähtiin neutraalina ja tarpeellisena (ja usein jopa ainoana) kansainvälistymisen kielenä. Monissa Euroopan maissa alettiin kuitenkin jo 2000-luvun taitteessa huolestua englannin asemasta yhteiskunnassa. Sen epäiltiin eri tavoin sekä uhkaavan kansallisia kieliä että valtaavan alaa muilta niin sanotuilta vierailta kieliltä.

Suomessa englantiin suhtauduttiin pitkään suhteellisen positiivisesti esimerkiksi muihin Pohjoismaihin verrattuna (ks. esim. Leppänen ym. 2008), mutta uusi ”tappajaenglannin” diskurssi käynnistyi 2010-luvun taitteen jälkeen. Englannin aiheuttamasta uhasta tehtiin

eduskuntakyselyjä, ja maisteriopiskelijat valittivat oikeuskanslerinvirastolle siitä, että heidän opintojaan järjestettiin kotimaisten kielten sijaan englanniksi. Suomen kielen lautakunta julkisti voimakassanaisen huolen suomen kielen asemasta vuonna 2018, ja lautakunnan puheenjohtaja puhui julkisuudessa *suomen kielen vaaran vuosista* – erittäin voimakas kielikuva kaikille, jotka tuntevat Suomen sodanjälkeistä Neuvostoliiton miehitysuhan alaista historiaa. Erilainen suomen kielen asemaan kohdistettu huolipuhe on yksi osoitus uuskansallisen ideologian esiin noususta myös korkeakoulutuksessa. Jälkikansalliset, englantia kansainvälistymisen kielenä kohtelevat ja uuskansalliset, kotimaisten kielten asemaa korostavat diskurssit kohtaavat myös korkeakouluissa, vaikuttaen kotimaisten kielten välisiin jännitteisiin ja etenkin ruotsin asemaan korkeakouluissa (Lindström & Sylvin 2014; Saarinen 2020).

Miten kielipoliittisia diskursseja kierrätetään korkeakoulutuksessa, ja mistä se kertoo?

Tarkastelen seuraavaksi korkeakoulupolitiikan kierrätettyjä diskursseja kahden esimerkin avulla.

Ensimmäinen esimerkkini koskee henkilöstön ja opiskelijoiden rekrytointia ruotsinkielisissä korkeakouluissa (Saarinen 2020). Korkeakoulujen kielipolitiikassa on osittain kyse siitä, ymmärretäänkö korkeakoulutus julkisena palveluna vai taloudellisena hyödykkeenä. Se, miten kielestä korkeakoulupolitiikassa puhutaan, heijastelee tätä jaottelua. Samalla keskustelussa kierrätetään erilaisia puhetapoja korkeakoulutuksen tehtävästä yhteiskunnassa. Suomalaisten yliopistojen opetustehtävä on yliopistolain 2 pykälän mukaan *antaa tutkimukseen perustuvaa ylintä opetusta sekä kasvattaa opiskelijoita palvelemaan isänmaata ja ihmiskuntaa*. Pykälässä 12 määritellään edelleen, että ruotsinkieliset ja kaksikieliset yliopistot *vastaavat siitä, että ruotsin kieltä taitavia henkilöitä koulutetaan riittävä määrä maan tarpeisiin.* Konkreettisesti nämä pykälät määrittävät suomen ja ruotsin kielen taitoisen työvoiman (”palvelemaan isänmaata ja ihmiskuntaa” ja ”maan tarpeisiin”) kouluttamisesta yliopistoissa, mutta myös sääntelevät yliopistojen julkisen tehtävän toteutumista.

Ikäluokkien pienenemisen myötä Suomen ruotsinkieliset korkeakoulut ja koulutusohjelmat ovat jo jonkin aikaa rekrytoineet opiskelijoita suomenkielisistä ikäluokista ja muista Pohjoismaista. Henkilöstön rekrytoinnissa näkyy sama ilmiö. Ruotsinkielisen tai kaksikielisen organisaation näkökulmasta pohjoismaiset rekrytoinnit ovat houkuttelevia – ruotsinkielisestä henkilöstöstä ja opiskelijoista on pulaa. Tällä on kuitenkin ollut myös kääntöpuolensa, kun Pohjoismaista rekrytoidut eivät yleensä osaa suomea, joka on hyödyllinen taito sekä (suomenkielisten) opiskelijoiden mentoroinnin että (suomenkielisten) yliopistojen kanssa tehdyn usein kaksikielisen (suomi-ruotsi) yhteistyön näkökulmasta. Molemmissa tilanteissa kaksikielisen yhteistyön sijaan saatetaan päätyä tekemään yhteistyötä ainoalla yhteisellä kielellä eli englanniksi. Kun ruotsinkielisissä korkeakouluissa on törmätty tähän tilanteeseen, kierrätetään usein kahta diskurssia: ruotsi yhtäällä *de jure* kansalliskielenä ja toisaalla *de facto* vähemmistökielenä (ks. Saarinen 2020).

Vähemmistökielen puhetavat toistavat ajatusta uhatusta kielestä suojelun tarpeessa (ks. Boyd & Palviainen 2015). Ruotsi kansalliskielenä -diskurssi taas toistaa ajatusta yksikielisistä instituutioista yhteiskunnallisen kaksikielisyyden takaajana. Tämä ns. Taxellin paradoksi (Boyd & Palviainen 2015; ks. myös From et al. ja "ruotsinkieliset tilat" tässä teemanumerossa) on ollut vallitseva yhteiskunnallinen diskurssi, mutta vähemmistön suojelun ja turvaamisen diskurssi on kulkenut sen rinnalla. Ruotsinkieliset yliopistot ja koulutusohjelmat joutuvat nyt ottamaan kantaa siihen, miten pohjoismainen henkilöstö- ja opiskelijarekrytointi muuttaa niiden toimintatapoja suhteessa suomenkieliseen yliopistomaailmaan.

Toinen esimerkkini tulee yliopistojen profiloinnista eli erikoistumisesta kukin omalle alalleen. Yliopistolain 2 pykälän mukaan yliopistojen tehtävä on *edistää vapaata tutkimusta sekä tieteellistä ja taiteellista sivistystä, antaa tutkimukseen perustuvaa ylintä opetusta (…).* Profilointipolitiikka (ks. Suomen Akatemia s.a.) kaventaa tätä tutkimuksen vapautta, mutta törmää myös yliopistojen kielipolitiikkaan omalla tavallaan. Tutkimme Heidi Rontun kanssa (Saarinen & Rontu 2022) englanniksi toteutetun kansainvälistymisen ja Suomen perustuslaillisen kaksikielisyyden mahdollisia jännitteitä (ks. myös Saarinen 2020), ja löysimme tilanteita, joissa profilointipolitiikka ja kielipolitiikka törmäsivät.

Åbo Akademissa haastateltavamme kuvasivat yliopiston asemaa yhtäällä ruotsinkielisenä yliopistona, jonka keskeinen tehtävä on kouluttaa ruotsinkielisiä osaajia, ja toisaalta monitieteisenä yliopistona, jolla on rooli esimerkiksi pohjoismaisessa ja kansainvälisessä tutkimuksessa ja koulutuksessa. Helsingin yliopiston ja Aalto-yliopiston haastateltavat kertoivat samantyyppisistä dynamiikoista: ruotsinkielinen koulutus oli yhdenlainen tavoite, kun taas tutkimukselliset profilointitavoitteet ja Aallon kohdalla erityisesti kansainväistymisen tavoite törmäsivät näihin kielipoliittisiin rooleihin. Molemmissa tapauksissa kierrätettyjen kieli-ideologioiden ja kierrätettyjen korkeakoulupoliittisten roolien dynamiikat kohtasivat.

Åbo Akademin kohdalla näyttää siltä, että ainakin toistaiseksi yliopiston kielitehtävä menee korkeakoulupoliittisen profiilin ohi. Helsingin ja erityisesti Aallon kohdalla taas profilointi näyttää ohittavan kielipolitiikan, mikäli näiden tavoitteet ovat ristiriidassa. Tätä ilmiötä olisi kiinnostavaa tutkia tarkemminkin, sillä sen kautta pääsee tarkastelemaan ruotsin aseman säilytys- ja kansalliskielidiskursseja suhteessa korkeakoulupolitiikkaan.

Korkeakoulupolitiikka kielipolitiikkana, kielipolitiikka korkeakoulupolitiikkana

Yliopistojen yhteiskunnalliset vastuut ovat monin tavoin kietoutuneita toisiinsa, ja kielipolitiikka on yksi osa tätä yhteiskunnallista tehtävää. Yliopistot päätyvät navigoimaan kovin monenlaisia vaatimuksia tässä tilanteessa. Suomalaisen kielipolitiikan näkökulmasta perustuslaillinen kaksikielisyys toteutuu hyvin erilaisin tavoin, ja sitä koskevissa puhetavoissa kierrätetään ja uusinnetaan historiallisesti kierrätettyjä kielipolitiikan diskursseja suomen ja ruotsin asemasta Suomessa. Englannin kieli on tuonut tähän uuden mausteen, ja englanti tuntuu ajavan erityisesti ruotsia eikä niinkään suomea ahtaalle (ks. myös Lindström & Sylvin 2014).

Kun erilaisia kierrätettyjä kielidiskursseja tarkastellaan suhteessa muihin korkeakoulupolitiikan diskursseihin, niin perustuslain ja yliopistolain kielipykälät eivät näytä olevan tärkeimpien joukossa, kun käytännön kielipolitiikkaa tehdään yliopistoissa (ks. myös Solin tässä teemanumerossa). Kaksikielisyyden tulkinnat vaihtelevat, kun yliopistojen kielisääntely kohtaa korkeakoulupolitiikan muita tavoitteita. Nämä voivat liittyä moniin risteäviin politiikkoihin; tässä olen käsitellyt lähinnä rekrytointiin, profilointiin ja kansainvälistymiseen liittyviä tavoitteita. Yliopistojen(kin) kielipolitiikat ovatkin jatkuvasti muutoksessa, eivätkä ne koskaan koske pelkästään kieltä, vaan kiertyvät muuhun yhteiskunnalliseen kehitykseen.

Taina Saarinen on korkeakoulututkija, jota kiinnostaa kielen rooli kansakunnan jatkuvassa rakentamisessa.

Lähteet

Boyd, S. & Palviainen, Å. (2015). Building walls or bridges? A language ideological debate about bilingual schools in Finland. Teoksessa M. Halonen, P. Ihalainen & T. Saarinen (toim.) *Language policies in Finland and Sweden* (pp. 57-89). Multilingual Matters.

Ennser-Kananen, J., & Saarinen, T. (2021). Challenging Constitutional Bilingualism with 'What if...' : Counterfactual Histories and At-risk Minorities in Finland. Teoksessa C. Cunningham, & C. J. Hall (toim.), *Vulnerabilities, Challenges and Risks in Applied Linguistics* (pp. 81-96). Multilingual Matters.

Geber, E. (2010). *Den obligatoriska svenskan i Finland. En historisk analys.* Magma.

Ihalainen, P., Nuolijärvi, P., & Saarinen, T. (2019). Kamppailua tilasta ja vallasta: kieli- ja kielikoulutuspolitiikan historiallisesti kierrätetyt diskurssit. teoksessa T. Saarinen, P. Nuolijärvi, S. Pöyhönen, & T. Kangasvieri (toim.), *Kieli, koulutus, politiikka: monipaikkaisia käytänteitä ja tulkintoja* (pp. 27-59). Vastapaino.

Karlsson, F. (2014). E.N. Setälä kielipoliitikkona. *Virittäjä* 118 (2), 281-291.

Leppänen, S., Nikula, T., & Kääntä, L. (2008) *Kolmas kotimainen — lähikuvia englannin käytöstä Suomessa.* Suomalaisen kirjallisuuden seura.

Lindström, J. & Sylvin, J. (2014) Local majority and minority languages and English in the university: The University of Helsinki in a Nordic comparison. Teoksessa Hultgren, A. K., Gregersen, F. & Thögersen, J. (toim.) *English in Nordic universities: Ideologies and practices (*pp. 147-164). John Benjamins.

Saarinen, T., & Ihalainen, P. (2018). Multi-sited and historically layered language policy construction : parliamentary debate on the Finnish constitutional bilingualism in 1919. *Language Policy*, 17(4), 545-565.

Saarinen, T., & Rontu, H. (2022). What about Swedish? Internationalisation, Societal Responsibility and National Languages in Finnish Higher Education. Teoksessa B.-M. Apelgren, A.-M. Eriksson, & S. Strömberg Jämsvi (toim.), *Language Matters in Higher Education Contexts: Policy and Practice*. Brill. Critical Issues in the Future of Learning and Teaching.

Saarinen, T. (2020). *Higher Education, Language and New Nationalism in Finland: Recycled Histories.* Palgrave Macmillan.

Salo, O.-P. (2012). Finland's official bilingualism — a bed of roses or of procrustes? Teoksessa J. Blommaert, S. Leppänen, P. Pahta & T. Räisänen (toim.) *Dangerous multilingualism. Northern perspectives on order, purity and normality* (pp. 25-40). Palgrave MacMillan.

Suomen Akatemia (s.a.) Yliopistojen profiloituminen. https://www.aka.fi/tutkimusrahoitus/ohjelmat-ja-muut-rahoitusmuodot/yliopistojen-profiloituminen/ (https://www.aka.fi/tutkimusrahoitus/ohjelmat-ja-muut-rahoitusmuodot/yliopistojen-profiloituminen/) (ladattu 20.9. 2022)

Väistö, J.(2017). *Toinen kotimainen toisen tasavallan Suomessa: Ruotsin kieli pakolliseksi aineeksi peruskouluun vuonna 1968*. Turku: Åbo Akademi.

YLE 2017. *Halla-aho korostaa kansallismielisyyttä eikä irtisanoudu vanhoista blogiteksteistään – "Afrikan sarven ihmissaasta" ei ollut hänestä loukkaavaa kieltä*. 11.6. 2017. https://yle.fi/uutiset/3-9663454 (ladattu 7.8. 2022)

Artikkeliin viittaaminen

Saarinen, T. (2022). Yliopistojen kieli-ideologiat korkeakoulupolitiikan kuvaajina. *Kieli, koulutus ja yhteiskunta*, 13(5). Saatavilla: https://www.kieliverkosto.fi/fi/journals/kieli-koulutus-ja-yhteiskunta-lokakuu-2022/yliopistojen-kieli-ideologiat-korkeakoulupolitiikan-kuvaajina (https://www.kieliverkosto.fi/fi/journals/kieli-koulutus-ja-yhteiskunta-lokakuu-2022/yliopistojen-kieli-ideologiat-korkeakoulupolitiikan-kuvaajina)